

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію (опубліковану монографію)
стецика Юрія Орестовича
«Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ
(1739 – 1783 рр.): просопографічне дослідження»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за
спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Для сучасної вітчизняної історіографії нині вже не викликає сумніву, що Релігія й Церква на всіх етапах історичного розвитку України відігравали надзвичайно важливу роль у житті українського народу, виконуючи функції духовної інституції, зорієнтованої на виховання особистості та суспільства на християнсько-моральних цінностях. Активно досліджується історія Української греко-католицької церкви, яка в радянський період була під забороною. Цікавими у цьому плані є дослідження її монастирської мережі. Завдяки цим зусиллям формується самодостатній вектор наукового пошуку, суспільне значення якого важко переоцінити. З одного боку, йдеться про моральну сатисфакцію незаслужено утискуваної різними політичними режимами сфери людського буття, і навіть юридичної реабілітації безпідставно засуджених віруючих та священнослужителів. У науковому сенсі слід констатувати наявність двох взаємопов'язаних тенденцій історіописання: перша – пов'язана з прирощенням фундаментального знання, нагромадження емпіричного ряду, друга – з теоретичним рівнем осмислення цього тематичного сегменту. Водночас доводиться визнати дефіцит ще однієї складової, що є іманентним атрибутом повноцінного наукового напрямку досліджень – фахової критики. Однак цей недолік варто віднести до проблеми становлення і зростання вітчизняної історіографії.

Отже, поява кожної нової праці з історії релігії та Церкви викликає жваву зацікавленість не лише у науковому середовищі, а й серед громадськості, політикуму. Очевидно, ця обставина покладає на дослідників додаткові зобов'язання у формі конфесійної та політичної коректності, відповідальності за вірогідність наведених фактів і, більше того, – навіть за наслідки, які можуть настати після оприлюднення тих чи інших текстів.

Важливим у цьому плані є дослідження греко-католицького чернецтва на прикладі Святопокровської провінції ЧСВВ (1739 – 1783 рр.). Чернецтво – як один із різновидів духовного стану Речі Посполитої ранньомодерного часу – досі залишається малодослідженим. Актуальність дисертаційного дослідження не викликає заперечень і зумовлена високою релігійністю українців, відданості національно-релігійним традиціям, які вони не полишали в період різних політичних режимів. Важливість теми дослідження обумовлюється й тим, що постає необхідність звернутися до постаті самого ченця, який інколи випадає із загального контексту розвитку монастирських обителей. Тому вибір теми докторської дисертації є цілком обґрунтованим, доцільним і актуальним.

Вступна частина роботи відповідає вимогам до дисертаційних досліджень. Наукова проблема, мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, хронологічні та територіальні межі сформульовані чітко та логічно. Автор дисертаційного дослідження, спираючись на широку джерельну базу, насамперед на неопубліковані архівні матеріали, періодичні видання, мемуарну літературу та історичні дослідження з даної проблеми комплексно проаналізував колективний портрет монаха на підставі вивчення біографій насельників окремих чернечих спільнот василіанських монастирів Святопокровської провінції.

Обрана тема дослідження виконана в межах науково-дослідної роботи «Суспільно-політичний та економічний розвиток Правобережної України у IX – XVIII ст.» на кафедрі давньої історії України та архівознавства Львівського національного університету імені Івана Франка.

Предметом дослідження стали життєписи ченців окремих чернечих спільнот василіанських монастирів Святопокровської провінції, які дають змогу виявити подібності та відмінності на шляху духовного покликання і вдосконалення до богопосвяченого життя. У праці увага звертається на участь монахів різних рівнів у соціальних взаємодіях між собою та з заінтересованими особами в процесі різних періодів їхнього життя в монастирях.

У дисертаційній роботі Ю.Стеценка вмотивовано мету і завдання дослідження. Серед них: визначено методологічні підходи до проведення просопографічних досліджень чернецтва;

- встановлено ступінь дослідження обраної теми у церковній історіографії;
- класифіковано документальні матеріали, які використовуються для реконструкції життєписів монахів та їхнього укладу життя;
- з'ясовано вплив законодавчих актів на розвиток василіанського чернецтва;
- висвітлено основні періоди інституційного розвитку Святопокровської провінції;
- окреслено ключові етапи духовної формації монаха;
- розглянуто дисциплінарні справи чернецтва;
- визначено домінуючі просопографічні характеристики чернецтва за такими критеріями: світське походження (соціальне, територіальне, конфесійне, етнічне), ступінь освіти (клас, школа, професія), етапи духовного виховання (кандидат, новіціат, чернечі студії, духовні свячення), вікові та фізичні показники (вік вступу, тривалість в Чині, загальний вік, стан здоров'я, причини смерті), інтелектуальні здібності (рівень освіченості, наукові, педагогічні та мистецькі здобутки), уряди та обов'язки (адміністративні, господарські, освітні, церковні);
- укладено біографи василіанського чернецтва Святопокровської провінції;
- сформовано реєстр монахів, які фрагментарно згадані у монастирській документації.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що здобувач пропонує своє бачення на основі критичного аналізу дотичних до проблеми наукових праць, архівних, словесних, зображальних, речових і поведінкових джерел. Із застосуванням мікроісторичної стратегії реконструйовано множину контекстів, де увагу зосереджено не лише на фактологічному наративі теми, а здійснено комплексне вивчення та синтезовано колективний портрет василіанського чернецтва у ранньомодерний період.

Дисертаційна робота Ю. Стецика виконана у вигляді монографії, її головні положення апробовані автором на 13 міжнародних, 7 всеукраїнських та 3 регіональних наукових конференціях. По темі дисертаційного дослідження опубліковано 54 наукових публікації, із них: 8 монографій (4 одноосібні та 4 у співавторстві); 30 статей у наукових періодичних виданнях, у тому числі: 26 – у

наукових фахових виданнях України і виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз, та 4 – у зарубіжних; 16 праць – в інших наукових виданнях.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх зміст у багатьох аспектах доповнює наукові знання з історії України. Зібраний матеріал і висновки можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць, підручників, при підготовці лекційних занять з історії ранньомодерної України, релігієзнавства, історії рідного краю, історії церкви, історії світової та вітчизняної культури, культурології та інших спецкурсів.

Робота побудована на аналізі історичних праць та публікацій близьких до тематики дослідження, значній джерельній базі. Історіографічне коло складають праці істориків, які присвячені в основному вивченню Василіанського Чину, історії окремих монастирів, чернецтва як певного духовного прошарку суспільства ранньомодерної доби, просопографічних досліджень.

Демонструючи добру обізнаність з літературою, що стосується теми дослідження, здобувач не тільки окреслює основні історіографічні тенденції, а й виокремлює полемічні зони й висловлює власні оцінки доробку попередників. Така активність дає можливість позначити нерозв'язані проблеми, лакуни й точніше визначити коло питань для опрацювання у своїй дисертаційній роботі.

Структурна побудова дисертації Ю.Стецика не викликає особливих заперечень з логічно обґрунтованим зібраним та проаналізованим матеріалом, та враховує сучасні вимоги МОНУ до докторських дисертацій на основі монографії.

Оригінальність дослідження засвідчує широка репрезентативна джерелознавча база. Автор досить вдало систематизував огляд джерельної бази дослідження. Ним зроблено джерелознавчий аналіз з класифікації та глибокого аналізу церковних та світських документів. Для систематизації джерел дисертант застосував комбіновану схему з наголосом на мету, спрямованість, призначення пам'яток. Тип джерел за носієм інформації теж ураховано.

Вражає широка географія використаних архівних джерел та документів, більшість яких написані ставропольською, німецькою та латинською мовами. Серед них відділ фондів музею «Дрогобиччина», Державний архів Тернопільської області, Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського,

відділи рукописів та рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника, документи Львівської Центральної провінційної бібліотеки отців василіян при Свято-Онуфріївському монастирі, відділ рукописної та стародрукованої книги Національного музею ім. митрополита Андрея Шептицького у Львові, науково-дослідний відділ книгознавства, колекції рідкісних видань і рукописів Харківської державної наукової бібліотека ім. В. Г. Короленка, Центральний державний історичний архів України у м. Львові, а також польські архіви у містах Любліні, Кракові та Ягелонської бібліотеки у м. Кракові.

Серед виявленого та опрацьованого масиву монастирської документації, яка використовується для проведення просопографічного дослідження василіанського чернецтва, автором виокремлено такі види історичних джерел: нормативно-регламентаційні, актові, епістолярні, наративні, а також загальні та спеціальні.

В дослідженні використано монастирські устави, Конституції та постанови провінційних і генеральних капітул, які визначали внутрішній уклад чернечих спільнот, духовну та інтелектуальну формацію аскета. А також Папські булли та декрети Конгрегації Поширення Віри, які визначали концептуальні засади організації та укладу Василіанського Чину, протоколи візитацій, королівські, шляхетські та магнатські привілеї, надані для архимандритів і монастирів, шляхетські та магнатські привілеї про надання фундушів, рішення єпископських духовних судів, протоколи провінційних візитаційних комісій.

Окрему групу просопографічних джерел офіційного походження становлять звіти настоятелів про персональний склад монастирської братії та епістолярні джерела. З наративних просопографічних джерел використано монастирські хроніки, життєписи визначних василіан, щоденники монахів та інші документи.

Поставленій меті дослідження відповідає вибрана дисертантом наукова методологія. Складність проблеми полягала в тому, що поставлені завдання дослідження вимагали специфічного способу осмислення та реалізації фактологічної та концептуальної складових. Дисертантом вірно сформульовані теоретико-методологічні засади дисертації, які впливають із сукупності наукових принципів та методів пізнання, зумовлених тенденцією наукових пошуків у сучасній українській історіографії. Проаналізовано різні методологічні підходи, що

сформувалися в українській та зарубіжній просопографії щодо вивчення чернецтва ранньомодерного часу. Ю. Стецик акцентує увагу на створенні «колективних біографій» різних об'єднань, оскільки особа у таких розвідках розкривається в індивідуальному і суспільному вимірах. Показує, що сьогодні у західноєвропейській науці просопографічні дослідження активно використовуються з метою висвітлення соціальної історії різних історичних періодів, зокрема середньовіччя, зазначає, що в даному монографічному дослідженні, поряд з іншими науковими методами, використано метод вивчення історії повсякдення.

Важливим в аналізі функціонування монастирських згромаджень є третій розділ, у якому розглянуто роль світського та церковного законодавств у розбудові монастирів та визначенні основ аскетичного життя їх насельників. Ю. Стецик на основі документів зазначає, що королівські привілеї, за умов відсутності фундаційної документації, створювали правові та матеріальні засади для функціонування чернечих спільнот. Ці привілеї надавалися як для монастирів, так і для окремих ченців, які обиралися на посади архимандритів. Адже більшість архимандрій перебували під королівським патронатом. Польський король та сейм намагалися взяти під свій контроль законодавчі акти василіанських капітул, домагаючись, щоб вони узгоджувалися зі світським законодавством з релігійних питань Речі Посполитої.

Розкриваючи магнатські та шляхетські фундаційні акти на прикладі Уманського монастиря, встановлено, що, на відміну від королівських привілеїв, ці акти охоплювали значно ширше коло питань. Зокрема, вони не обмежувалися суто економічними показниками, а й охоплювали питання щодо облаштування аскетичного укладу життя чернецтва.

Висвітлюючи цісарські патенти, дослідник констатує, що після першого поділу Речі Посполитої (1772 р.) частина монастирів Святопокровської провінції потрапила до складу Австрійської імперії та у 1780 р. утворила нову чернечу адміністративну одиницю – Святоспаську (Галицьку) провінцію. Відповідно на ці монастирі було поширене австрійське законодавство. Адже в 1772 – 1780 рр. австрійські імператори розпочали перший етап реалізації релігійних реформ. Для

цього періоду характерним є процес ліквідації малих чернечих осередків, які не мали достатніх матеріальних засобів для функціонування, а також не провадили активної харитативної, або ж освітньої праці для світського соціуму.

Аналізуючи церковне законодавство, автор зазначає, що у досліджуваний період василіанське законодавство перебувало під ретельним контролем Конгрегації Поширення Віри та Папи Римського, оскільки на Василіанський Чин поширювалося папське право. У другій половині XVIII ст. римські архиєреї проводили реформування католицьких чернечих згромаджень, і під ці модернізаційні заходи потрапило й василіанське чернецтво. Дисертант не обмежується тільки аналізом папського законодавства, а глибоко аналізує монастирські устави, Конституції генеральних капітул, постанови провінційних капітул, розпорядження протоігуменів, настанови домових капітул. Такий підхід дав змогу авторові детально розкрити особливості законодавства, що впливало на діяльність василіанських згромаджень.

Інформативним є четвертий розділ монографічного дослідження, у якому проаналізовано інституційний розвиток Святопокровської провінції. Автор розкриваючи історичні передумови утворення провінції (кінець XVII – початок XVIII ст.) зазначає, що її становленню передував досить тривалий період пошуку різних шляхів об'єднання монастирів західних епархій Київської унійної митрополії. Розглянуто основні постанови, які проголошували утворення нової адміністративної одиниці – провінції руського чернецтва. Дисертант зазначає, що унаслідок поділів Речі Посполитої відбулася реорганізація Святопокровської провінції, яка була розділена на два нові територіально-адміністративні утворення – Галицьку та Польську. Якщо Галицька Святоспаська провінція досить тривалий час без змін була під владою австрійських імператорів, то Польська Святопокровська провінція після другого поділу Речі Посполитої відійшла до Російської імперії. Дисертант робить висновок, що церковна політика двох окупаційних режимів спричинилася до значного занепаду Василіанського Чину, особливо на підросійській території, де василіанські монастирі припинили діяльність у 1839 р.

Важливим є п'ятий розділ монографічного дослідження у якому Ю. Стецик розкриває духовну та інтелектуальну формацію чернецтва. Опираючись на широку джерельну базу дослідник виокремлено чинники, що впливали на вибір аскетичного життя, розглядає особливості організації школи аскетичного формування василіанського чернецтва, аналізує вимоги до кандидатів у монашество. Цікавим є огляд навчальних програм монашества з риторики, філософії, теології. Дисертантом окреслено шляхи подальшого освітнього зростання василіанського чернецтва через навчання у папських колегіумах та університетах. З'ясовано вплив духовної освіти на кар'єрне зростання ієромонахів та огляд різних ступенів священства, які отримувало василіанське чернецтво.

Інформативним за насиченістю та деталізацією джерел є шостий розділ монографічного дослідження «Просопографічні характеристики чернецтва окремих аскетичних спільнот». Розділ складається з 13 параграфів у яких узагальнено біографічні відомості про насельників Городенківського монастиря, Гошівської обителі, Дерезицького монастиря, Добромильського монастиря, Дрогобицького монастиря, Лаврівської обителі, Лішнянського монастиря, Луцького братського монастиря, Люблівського монастиря, Святоспаського монастиря, Уланківської обителі, Уманського монастиря, Цеплотеської обителі.

Ю.Стецик проаналізував просопографічні характеристики ченців за такими критеріями: світське життя (походження, освіта), етапи духовної формації (кандидат, новіціат, студії, свячення), фізично-вікові показники (вік вступу, час перебування у Чині, загальна тривалість життя, стан здоров'я, причини смерті), інтелектуальні здобутки (рівень грамотності, внесок у розвиток науки, педагогіки, мистецтва), обов'язки (адміністративні, господарські, освітні, церковні). В монографії укладено біограми 1800 монахів та реєстр 200 маловідомих ченців. Опрацьовано друковані та рукописні каталоги насельників 80 монастирів Святопокровської провінції. Представлено різночасові просопографічні характеристики василіанського чернецтва на прикладі 13 монастирських спільнот, відмінних за статусом і місцем розташування. Розкриваючи біографічні характеристики насельників монастирів, дисертант виводить загальний портрет ченця Святопокровської провінції ЧССВ.

Результати наукового пошуку Ю.Стецика адекватно відображені у висновках до монографії. Запропоновані висновки узагальшують науково-теоретичні здобутки і не викликають заперечень, вони впливають із змісту дослідження та є науково аргументованими. Ю.Стецик проаналізував інституційний розвиток Святопокровської провінції за періодами її діяльності, розкрито основні етапи духовної та інтелектуальної формації монахів, зроблено просопографічні характеристики чернецтва окремих монаших згромаджень.

В підсумку автор робить висновок, що Василіанський Чин, будучи самоврядною монастирською інституцією папського права, характеризувався цілою низкою ієрархічних адміністративних урядів, які займалися організацією аскетичного життя монастирських спільнот. В підсумку Ю.Стецик зазначає, що моральні та духовні якості ченців Святопокровської провінції ЧСВВ в 1739-1783 рр. знайшли своє продовження в діяльності ченців ЧСВВ в сучасній Україні.

Позитивне враження від роботи підсилюють додатки, які уточнюють біографічні відомості про монахів Святопокровської провінції ЧСВВ в досліджуваний період.

Відзначимо, що зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації. Автореферат оформлено у відповідності до вимог МОН України.

В цілому, докторська дисертація Ю.О.Стецика, представлена на захист у вигляді монографії є оригінальним і комплексним дослідженням, цілком розкриває нову дослідницьку тему.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, висловлюю окремі зауваження:

- з метою більшої інформативності, у структурі роботи, варто було б поділити другий розділ на окремі два параграфи: історіографія проблеми та аналіз джерел;
- в монографічному дослідженні до кожного розділу зроблені висновки, однак їх варто виділити та розширити;
- доцільно було б зробити короткий огляд монаших християнських згромаджень, які існували в Україні у досліджуваний період, щоб зрозуміти в яких

політичних та міжконфесійних умовах діяло чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ.

- цікавими були б порівняння просопографічних характеристик монахів у досліджуваній період з насельниками монастирів ЧСВВ у сучасній Україні.
- бажано дати пояснення окремих церковно-релігійних термінів;
- у дисертаційній роботі мало уваги приділено питанню матеріальної та моральної винагороди ченцям та духовенству за зразкове виконання обов'язків.

Висловлені зауваження суттєво не впливають на загальний позитивний висновок щодо виконаної праці. Монографія Юрія Орестовича Стеценка «Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739 – 1783 рр.): просопографічне дослідження» є оригінальним і комплексним дослідженням, яке цілком розкриває вагому наукову проблему, відповідає вимогам "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМУ №656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015 та № 567 від 27.07.2016), які ставляться до докторських дисертацій, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01. – історія України.

Офіційний опонент-
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України і
методики викладання історії
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

І.В.Пилипів

